

Александра Стевановић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

ГДЕ ЈЕ БОГ, А ГДЕ ЧОВЕК?
(Бої, зборник радова, Драган Бошковић (ур.),
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 2012,
526 стр.)

Зборник *Бої* објављен је 2012. на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, као резултат Шестог међународног скупа *Српски језик, књижевности, уметности* одржаног 28–29. октобра у Крагујевцу. Уредник овог зборника с педесет и три прилога је проф. др Драган Бошковић. „Радови који чине зборник *Бої*, заправо сажимају различите филозофске, књижевнотеоријске и културолошке елаборације шире теме *Бої: књижевности, култура и криза хуманистичка*” (стр. 5). Религија је од давнина незаобилазна тема свих тема и на Истоку и на Западу. Али није било много покушаја тумачења идеје Бога изван религијске матрице. У српској академској заједници и савременој култури, до сада није било тако опсежног зборника радова који сагледава место Бога не само у теологији већ и у књижевности, друштву, историји, филозофији, науци.

Читајући сам садржај зборника, који је у складу с неограниченом постмодерном смелостићу кратко назван *Бої*, очито је да је реч о мозаички сложенем теоријском раду: отворено је широко поље разноврсних разматрања где се текстови не могу јасно поделити на тематске целине због ширине углова који су ауторима послужили да дају одговоре на овај захтевни задатак. Подтематски блокови *Религија и књижевности; Хришћанство и књижевна традиција; Бої(ови) и књижевности, Бої(ови) књижевности; Жриве хуманистичка: ко је испирао Боја из хуманистичке историје?; Да ли човек/књижевности постоје без Боја?; Меџахумани идентитети и Бої; Књижевности и историја сјасења; Књижевности: последње ујочишће пројананој Боја?; „Врашине нам Боја!“* упућују на потребу да се из хуманистичке перспективе постави питање: *Где је Бої?* и феноменолошки испита његово присуство и одсуство у човековом свету. Да ли човек може без свог Творца?

1 aleksandrastevanovic@yahoo.com

Чињеница је да ниједно доба не може без свог бога. Средњи век тражио га је у Цркви, а постмодерно доба тражи га у вештачкој интелигенцији која сада представља изазов духовности. Представа Бога и човеков однос према Спаситељу прилагођавају се историјским условима у датом тренутку долазећи и до опречности у поимању духовне и симболичке вредности Свевишњег. Од просветитељског доба добро познате изјаве исказане у механичком заносу „Бог је непотребна претпоставка” до ничеанске „Бог је мртав”, у теоријско-књижевно-уметничкој теорији о Богу се готово и не говори. Он је издвојен, као некакав ентитет који постоји независно од људи, а само покретање питања његовог присуства/одсуства сведочи о кризи хуманитета који Бога самерава некаквим историјским мерилима.

„Основу религијске свести – било да је реч о култовима локалних размера или глобалним религијама, древним или савременим, политеистичким, дуалистичким или монотеистичким – чини вера у постојање натприродне инстанце која ствара свет, њиме управља и с којом је, путем одговарајуће обредне праксе, могуће комуницирати” (стр. 123). У савременом технолошком свету, духовни импулс који твори свет замењен је технолошким с којим модерни човек покушава да оствари контакт. Стога основно питање које би данас требало поставити је: да ли је Бог превазиђен у свету данашњице? Као и: да ли Бог може да буде превазиђен или је напором превазилажења Бога човек сам себе превазишао и скинуо с историјске сцене? На та питања одговор се може потражити у књижевности. „Религиозна димензија књижевности израста из њене онтолошке самобитности, из освешћене туге за савршенством, а потом и кроз перманентно естетско и духовно ходочашће које је проистекло из спора човекове пропадљивости и феноменолошког времена и тежње за космичким просторима, као призива несвесног сећања на прапочетак, на место порекла човековог и његове изворне заједнице са Богом” (стр. 503). Овај зборник је зато из позиције књижевности, која се платоновски посматра као надахнуће одозго – од Бога, у мултидисциплинарној перспективи отворио многа суштинска питања која воде ка јаснијој антрополошкој слици времена у коме живимо, постављајући питање смисла историје која покушава да држи идеју Бога у својим оквирима.

Тематски зборник „Бог” отвара низ различитих перспектива у приступу овој широкој теми. У њему се налази 53 прилога следећих аутора: *Снежана Д. Самарџија* (Када бог крпи opakлију (представе о богу у усменој прози)), *Бошко Сувајџић* (Убог Небог Бог), *Јасмина С. Јокић* (Кад се Христос на Земљу родио: Рођење и крштење Исуса Христа у фолклорној традицији), *Драгољуб Ж. Перић* (Бог и срећа јуначка (веровања у судбину, срећу и вишусилу у вуковим записима српске усмене епике)), *Анка Ж. Рисџић* (Присуство у одсуству као топос старе српске књижевности), *Ива Љ. Драшкић Вићановић* (Бог: књижевност, култура и криза хуманитета. Један покушај разрешења кризе хуманитета – апотеоза рационалности, морала и лепоте у 18. веку), *Светлана С. Калезић Ра-*

доњић (Пакао – планета без смисла за отменост или Сиоранове вјежбе непокорности), Драган Б. Бошковић (Месија: Књижевност и хришћанско преусмеравање Левинасове идеје Богочевака), Михаило З. Смиљанић (Теолошки поглед на метахумани идентитет), Јасмина Ахметић (Мерило живота), Лидија Д. Делић (Божанство без емпатије (Мит о Атлантиди: опет то, само потпуно другачије)), Ина Илиева Христић (Градът в стария завет – стратегии на изображение и симболизација), Ина Илиева Христић (Градът в стария завет – стратегии на изображение и симболизација), Предраг Р. Милиграј (О (не)довољном разлогу за егзистенцију Бога у метафизици новог света), Јасмина А. Теодоровић (Божански „пакт“ (не)раздвојености: Барнсов Пулс и Албахаријев Цинк), Александар Пејровић (Крај света или још историје), Марија В. Лојаница (Божански откуцаји срца: теологија и космогонија Едгара Алана Поа), Ивана В. Ђурић Пауновић (Технологија као (пост)религија у прози Дагласа Копланда), Ђорђе М. Десић (Говор о ничем или шта би то било бог), Ирена П. Арсић (Дубровачки парац Свети Влахо: од светог до популарног), Снежана М. Милосављевић Милић (Јерес читања – рецепција Станковићевих Божјих људи у књижевној критици), Драгана Б. Вукићевић (Бог који одустаје), Ана С. Живковић (Фигура (не)верујућег свештеника у реалистичком роману), Елена Ив. Дараданова (Ангелът в јужнословјанската поезија), Бранко Тошовић (Бог у Андрићевом стваралаштву до 1941. године), Часлав Николић (Антиномије Бога у роману Прољећа Ивана Галеба Владана Деснице), Никола М. Бубања (Идеолошко-религијска критика у роману Шахи Андрије Матића и роману Врли Нови Свети Олдуса Хакслија), Софија Калезић Ђуричковић (Данило Киш између јудаизма и хришћанства), Биљана Ђ. Ђорић-Француски (Религија, мит и традиција у постколонијалној књижевности), Данијела Максимовић (Апокалипса у италијанској књижевности унутар љубавне тематике), Мирјана М. Секулић (Бог и писац: стварање речима – творац, створено, побуна и спасење у делу мигела де унамуна), Никола М. Појовић („Историја наpolitанског милосрђа“ Терезе Раваскјери: мотиви и паралеле), Владимир Ј. Карановић (Идеолошки оквири клариновог пан(ен)теизма: атеизама религиозност у роману *la regenta*), Марјана М. Ђукић (Коегзистенција паганског и хришћанског з куртоазном роману – ауторство насупрот историји), Биљана С. Тешановић (Расин и пор-роајал), Тихомир Пејровић (Стваралачка имагинација као референцијални оквир школске лектуре), Мара Кнежевић (Религиозност у српској књижевности за децу 19. Века), Саша М. Марковић (Историја религије, између етнофилетизма и образовног предмета), Павле Бојић (Логосност српске књижевности), Милан Д. Алексић (Религиозност и сумња у канонима Ивана В. Лалића), Зорица Н. Ђерговић Јоксимовић (Пекићева есхатологија: има ли живота после 1999?), Александар Б. Негелковић (Религија и бог у *Звезданим стазама*: покушај да сепарационално оцрта празнина у облику њега), Новица И. Пејровић (Апотеоза људског у делу Артура Кларка), Биљана Р. Влашковић (Бог – моје дело, моје масло: парадокс

слободне вољеу филозофији и књижевности), *Слободан Лазаревић* (Боготакмац или комедијант), *Александра Р. Појин* (Еванђелска чуда, спасење и (не)могућност слободе избора), *Весна З. Дицков* (Однос човек – бог у астечком песништву), *Иван В. Цветановић* (Књига је бог – митско као стилска одлика Хазарског речника), *Кристијан Олах* (Бог и отелотворење књиге), *Душан Р. Живковић* (Религија, историја и фикција у роману *Унуџрашња Страна Вејра* Милорада Павића), *Јана М. Алексић* (Песничка созерцања (Поетска и теолошка прегнућа имедитације Јеле Спиридоновић Савић)), *Тамара М. Стојановић Ђорђевић* (О потреби за квалитетнијим верским (религијским) образовањем и васпитањем).

Божја присутност у човековом свету једна је од најстаријих тема. Од паганских времена богу/боговима приписује се посебно место у човековом свету и врховни ауторитет његове судбине. У складу с тим се однос човека према Богу као врховној моћи мењао спрам човекове потребе за њом. Због тога аутори у зборнику пре свега испитују човеков однос према Спаситељу, историјске представе Бога, фолклорну традицију, преплитање паганских и хришћанских веровања, Бог у епском стваралаштву, лингвистичке импликације речи *Бој*, Божји суд, путеви богопознања, Бог као идеал коме човек стреми, иманентно и трансцендентно поимање Творца, порив за вечним или превазилажење природе и датости... Метахумано, трансхумано и постхумано као (пост)постмодерни облици промишљања људскости проблематизују идентитетски правац савременог човека у технолошком друштву, без духовног ослонаца, указујући на нововековну потребу за доказима постојања Бога у вртлогу (бе)смисла емпиријског човека. Иако је реч о врло различитим темама, радови се претапају у егзистенцијална питања пресудна за човеков (духовни) развој, спојени колективном потрагом за смислом у постхуманом добу и потребом за духовношћу.

У овом зборнику радова дата је синтетична слика промишљања не само религијских већ и антрополошких одређења Бога од античких времена до постмодерног доба, од Истока до Запада. Посебно се разматра присуство Бога у књижевности и промена парадигме у човековом односу према надахнућу одозго. „И у нашој култури, од средњовековне црквене па све до модерне и постмодерне књижевности, многи ствараоци, тежећи својеврсној кореспонденцији генијалности и религиозности, спретно су постављали метафизички оквир својим књижевноуметничким творевинама или, бар, рубно подупирали интимним религиозним осећањем и мишљу своје грађевине лепих речи” (стр. 504). Дајући шири оквир разматрању, текстови у зборнику „дијакхронијски (од најстаријих култура до постмодернизма) и синхронијски (различите културе и литературе) конструишу и деконструишу антрополошка, културолошка и књижевнотеоријска питања присутног/одсутног Бога, проблеме односа човека и Бога, Бога и ђавола, анђела и среће, Божијег дискурса и места литературе у спознаји Бога, Божијег писма и писања Бога, проблеме хришћанског идентитета, Бога као алтеритета, критике и изгона Бога,

атеизма и теизма, архајских и футуристичких космогонија, симболије и тропологије божанстава” (стр. 5). Сагледавајући сложености овог питања и разноликости приступа аутора, зборник је успешно осветлио антрополошко присуство божанске силе у времену и простору, трагајући за његовом дејствујућом суштином.

Криза хуманитета има јасне одјеке у овом зборнику; већина аутора упућује на антрополошки обрт човека од духовних вредности и постојања Апсолута и усмерење к релативном и технолошком. Без обзира на историјске амбивалентности у односу човека према Богу, овај зборник речито сведочи о општем присуству Бога као највише силе или бар као идеје највише силе у човековом животу, а самим тим упућује на неодвојеност стваралаштва од његове бити. После седам година од објављивања овог зборника радова може се закључити да он није изгубио ништа од своје актуелности јер без обзира на све просветитељске напоре Бог остаје тема свих тема. Наша интелектуална средина добила је овим зборником снажан подстицај аутентичног културно-историјског карактера. У данашњем времену када се религиозност и питање Бога још од времена владавине марксизма политички коректно заобилазе у академским заједницама велики је етички искорак да се једна публикација настала изван богословских издања посвети идеји Бога. У све већој трци за технологијом и рајским вртом на Земљи, потискује се прави значај идеје Бога и нада се окреће супербићу – вештачкој интелигенцији, без духовног упоришта да се сагледају будуће импликације врховне технолошке силе. Зато овај зборник, ако је то могуће крајње лапидарно исказати, представља коначно духовно огледање човека са самим собом у покушају да схвати где је Бог и где губи трку у постхуманом свету. Или како је то на свој начин речено већ у самом наслову једног од текстова – *крај светиа или још историје*.

Примљен: 11. јуна 2019.

Прихваћен за штампу јула 2019.